

Geliş Tarihi: 22/05/2021

Kabul Tarihi: 14/06/2021

DÜNYA-SİSTEMİ TEORİSİ: TEMEL AKSİYOMLARI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNE KATKILARI

Yasin AVCI*
Mustafa Said AYDIN**

ÖZET

Dünya-Sistemi teorisinin temel iddiası klasik Marksizm'de kapitalizmin küresel işleyişine dair teorik bir formülasyonun bulunmadığı yönündedir. Marx tarafından eksik bırakıldığı iddia edilen bu yaklaşım; Lenin, Rosa Luxemburg, Bukharin ve Hilferding gibi Marx'ın öğretileri tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır. Ancak örneğin Stalin tarafından deklare edilen "tek ülkede sosyalizm" iddiası böylesi girişimleri boşa çıkarmıştır. Bu bağlamda Wallerstein'in Dünya-Sistemi teorisi, bu erken dönem girişimlerin görece güncel bir versiyonuna karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Wallerstein'in teorisinin bu iddiası onun Uluslararası İlişkiler'de (UI) yapısalcı teoriler arasında zikredilmesini de sağlamıştır. Öyle ki UI'de paradigmalar arası tartışmalar olarak adlandırılan teorik süreçte Dünya-Sistemi teorisi de yapısalcı neo-Marksist teoriler arasında yerini almıştır. Bu tartışmada Dünya-Sistemi teorisi bünyesinde barındırdığı Marksist felsefe ve yöntemle geleneksel UI teorilerini aşan bir mahiyette disipline katkı sağlamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Dünya-Sistemi teorisinin temel aksiyomları üzerinden onun UI'ye yaptığı katkının mahiyeti incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dünya-Sistemi Teorisi, Immanuel Wallerstein, Uluslararası İlişkiler, Marksizm, Bağımlılık.

WORLD-SYSTEM THEORY: ITS FUNDAMENTAL AXIOMS AND CONTRIBUTIONS TO THE DISCIPLINE OF INTERNATIONAL RELATIONS

ABSTRACT

The main claim of the World-System theory is that there is no theoretical formulation of the global functioning of capitalism in classical Marxism. This approach, which is claimed to be incomplete by Marx; it was attempted to be complemented by Marx's teachings such as Lenin, Rosa Luxemburg, Bukharin, and Hilferding. However, for example, the claim of "socialism in one country" declared by Stalin made such attempts void. In this context, Wallerstein's World-System theory corresponds to a relatively recent version of these prementioned attempts. However, this claim of Wallerstein's theory has also enabled it to be mentioned among the structuralist theories in International Relations (IR). So much so that the World-System theory has taken its place among the structuralist neo-Marxist theories in the theoretical process called inter-paradigm debates in IR. Relating to this discussion, the World-System theory has contributed to the discipline in a nature that exceeds the traditional IR theories with the Marxist philosophy and method it embodies. Therefore, in this study, the World-System theory and the nature of its contribution to IR through its basic axioms has been examined.

Keywords: Health, Hospital, Staff, Motivation, Efficiency.

* Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi, yasinavci@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-1909-4778

** Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, mustafasaidaydin@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5271-2793

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin genelindeki eğilime göre bir teori; açıkladığı (Hollis ve Smith, 1991), pratik gelişmelerle doğrulandığı (Pickard, 2013; 7) ve kısmen de olsa öngörebildiği tarihi-sosyal gerçeklik kadar itibar görmektedir (Giddens, 1974). Teorilerin öngörülerine aykırılık teşkil eden pratik gelişmeler neticesinde gözden düşmeleri bu iddiayı doğrulamaktadır (Kuhn, 1962). Fakat yine de itibar kaybına uğrayan bir teori şartların değişmesiyle ve öngörülerini haklı çıkararak gelişmeler neticesinde yeniden gündeme gelebilmektedir (Rivas, 2010; 209). Ya da bu teorinin kısmi teori kapsamına alınarak dar çerçeveli bir tarihi-sosyal gerçekliğe tekabül ettiği, izafi bir açıklama gücüne sahip olduğu öne sürülmektedir (Walt, 2005; 35). Şüphesiz böylesi bir durum sosyal bilimlerde hegemonik gücü bir türlü kıramayan pozitivistizmin bir sonucudur (Porta ve Keating, 2008; 19-39). Çünkü pozitivistizm; teorinin ancak dış dünyada karşılık bularak anlam kazanacağını (Jackson, 2011; 41-71), teorilerin temel işlevlerinin açıklamak (Comte, 2009; 34-35) ve öngörmek olduğunu (Prigogine ve Stengers, 1984; 68) ileri sürmektedir (Coletto, 2011; 63-79).

Pozitivistizmin bilimselliği nesnellik ve genel-geçerlilikle eş görmesi neticesinde ise teorisyenler çareyi tarihi-sosyal gerçekliğe dair her durumu açıklamaya ve öngörmeye yarayan görüşlere itibarda bulmaktadırlar. Çünkü ne kadar geniş kapsamlı bir teori ortaya koyarlarsa, dış dünyaya atıfla haklı çıkacakları (yani tezlerini ispata yarayacak) pratikleri bulma şanslarının artacağını varsaymaktadırlar. Ancak teorisyenlerin tarihi-sosyal her fenomeni açıklamaya çalışmaları karşılaştıkları her değişkeni, faktörü hesaba katmalarını ve neticesinde ortaya çıkan teorinin var olan gerçeklikten daha karmaşık bir hal almasını beraberinde getirmektedir. Buna karşılık bazı teorisyenlerin görece “cimri teoriler” üretmeleri konunun gerçekliğine dair birçok temel değişkenin göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir (Viotti ve Viotti, 2012; 4-12). Zaten neredeyse her ana akım teorinin bir “neo” sunum klasik versiyonda açıklanamayan bir pratik gerçeklik neticesinde türetilmesi kısmi teorilerin bu zayıf yönünü ortaya koymaktadır.

Bu açıdan bakıldığında gerçekliği soyutlama yöntemi tüm teorisyenlerin ekseriyetle başvurdukları bir yöntemdir. Ancak yalnızca somutu soyutlayarak gerçekliği açıklama girişimi en nihayetinde gerçekliğin zihinde aşırı basitlemesi ile sonuçlanabilmektedir. Örneğin Uluslararası İlişkiler’in (UI) önemli teorilerinden olan realizm savaş gibi oldukça karmaşık bir fenomeni insan doğası üzerinden soyutlayarak açıklamaya çalışmıştır (Schuett, 2010). Buna göre doğası gereği hodbin olan insanın diğer insanlarla çıkar çatışması yaşaması ve buradan hareketle de insanın kurduğu bir organizasyon olarak devletin de savaşa meyletmesi kaçınılmazdır (Lieber, 2009). Buna mukabil örneğin Marksizm’de soyutlama yöntemi realizmdeki muadilinden oldukça farklıdır. Zira Ekonomi-politiğin eleştirisinde Marx, kendi yönteminin gerçek somuttan başlayarak soyutlama yoluyla düşüncedeki somuta ilerlemek olduğunu belirtmiştir (Marx, 2011). Yani Marksizm’de soyutlama ile ulaşılan düşüncedeki ve gerçeklikteki soyut değil somuttur.

Soyutlama yöntemindeki ayrıkçı duruşu sayesinde Marx sadece kapitalizmin işleyiş teorisini ortaya koymamış bununla birlikte insanı ve insanlık tarihinin evrimini de ele almıştır (Brosius, 2015; 17).¹ Marx’ın kapitalizmin işleyişini meta üzerinden açıkladığı yani basitlemenin bir yolu olan soyutlamayı kullandığı (Tonak, 2012; 48) zaten bilinmektedir. Buna göre Marx kapitalizmin en temel özünü metada bularak ve ardından da metayı açıklayarak kapitalizmin işleyiş teorisini inşa etmiştir (Marx, 2014; 49). Ancak gözden kaçırılan Marx’ın kapitalizmi; temelinde insan olan tarihi-sosyal bir organizasyon olarak ele aldığıdır (Marx ve Engels, 2010; 21-51). Bu çerçevede Marksizm’in temel soyutlaması insan ve onun türsel farklılığına ilişkindir. Marx’a göre hayvanlar ile insanlar arasındaki en temel farklılık ve dolayısıyla insanların değişmeyen, değişmeyecek olan en kadim praksişi üretimdir. Çünkü insan var oluşundan itibaren üretmek ve yine üretimini sağlayacak üretim araçlarını da üretmek mecburiyetindedir (Marx ve Engels, 1998; 6-7). Marx bu soyutlamadan hareketle insan ile ona dair her sosyal organizasyonun, her ilişkinin temelinde; örneğin sınıf mücadelesine, teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişen üretim tarzını ve bu üretim tarzının beraberinde getirdiği üretim ilişkilerini görmektedir (Lenin, 2013; 31-32). Dolayısıyla Marx insanı, onun tarihini ve onun oluşturduğu tarihi-sosyal formasyonları insanın ayırt edici özelliği olarak gördüğü üretim süreçleri üzerinden irdelemektedir.

Böylesi güçlü bir soyutlama yöntemine sahip olan Marksizm’in “neo”larının diğer teorilerin güncellemelerinden en temel farklılığı ise bu kuramların Marx’ın soyutlama düzeyine ve yöntemine bağlılıkla inşa edilmeleridir. Gerçekten de Marksist literatürün ekseriyeti incelendiğinde Marksist yönetime bağlı kalan güncellemelerin olumlanarak “neo” kabul edildiği fakat Marx’ın soyutlamasından, ya da yönteminden ayrılanların pejoratif anlamda (Marksizm’den sapma olarak) “neo” yaftasına maruz kaldığı görülmektedir. İşte bu makalenin konusu olan Immanuel Wallerstein ve Dünya-Sistemi teorisi de Marksizm’in “neo”su olarak tartışılmaktadır. Bu teorinin bir diğer özelliği ise teorinin kapitalizmin küresel işleyişine dair bir çerçeve sunduğunu iddia etmesidir. Söz konusu iddia da Dünya-Sistemi teorisini UI’nin gündemine taşımaktadır. Tüm bu noktalardan hareketle çalışmada Dünya-Sistemi teorisinin temel aksiyomları ve UI’ye katkıları irdelemiştir.

¹ Soyutlama konusunda bakınız: Scott Burchill vd., Theories of International Relations, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 30. Mats Alvesson, Kaj Skoldberg, Reflexive Methodology New Vistas for Qualitative Research, London: SAGE Publications, 2009, s. 25.

Dünya-Sistemi Teorisinin Temel Aksiyomları

Kronolojik bir tasnif yapmak işlevsel olmasa da Bağımlılık Teorisini² Modernleşme Teorisinin³ eleştirisi ve Dünya-Sistemi Teorisini de Bağımlılık Teorisine eleştirel katkı olarak görmek mümkündür. Öyle ki Batı tarzı gelişimin evrensel olduğunu iddia eden ve bunu Batı-dışı toplumlara da dayatan Modernleşme teorisinin (Przeworski ve Limongi, 1997; 155-183) aksine bağımlılık teorisi, asıl sorunun bizatihi batılı toplumlardan ve onların eşitsiz kapitalist sisteminden kaynaklandığına işaret etmiştir (Valenzuela ve Valenzuela, 1978; 543-550). Ancak bağımlılık teorisinin örneğin bağımlı statüsüne koyduğu bazı devletlerin en azından kısmi gelişmişliklerini açıklayamaması gibi pratik anomalilerle karşılaşması gibi nedenlerle Dünya-Sistemi Teorisi onu aşmaya yönelik olarak ortaya atılmıştır (Ongur ve Yavçan, 2014; 275). Dünya-sistemi teorisi bir yandan Modernleşme teorisinin ulus-devlet merkezli yapısının aksine dünya-sistemine odaklanırken öte yandan da Bağımlılık teorisinde “statik” kabul edilen ve değişmez görünen bağımlılık ilişkisinin değişebileceğine vurgu yaparak ondan da farklılaşmaktadır. Nihayet bağımlılık teorisinin ihmal ettiği merkez ve çevre arasında sistemsel bir tampon görevi üstlenen ve dolayısıyla kısmen gelişmiş görünen batı-dışı devletleri kuramsal denkleme dâhil ederek, “yarı-çevre devletler” kavramsallaştırmasını literatüre dâhil etmiştir (Wallerstein, 1974a; 349-350).

Bu kavramsal temel üzerinden Wallerstein’a göre dünya tarihinde üç tür sistem gözlemlenmiştir: Mini-sistemler, dünya-imparatorlukları ve dünya-ekonomileri (Wallerstein, 2005a; 36). Bunlardan sonuncusu kapitalizmi kurumsallaştırmış ve onun karakteristik özelliği olan kesintisiz sermaye birikimini (Wallerstein, 2000a; 145) sürekli hale getirmiştir (Wallerstein, 2003; 533). Bu noktadan itibaren modern (kapitalist) dünya-ekonomisi tek dünya-ekonomisi halini alarak benzersiz bir niteliğe bürünmüştür (Wallerstein, 1995). Hiyerarşik iktisadi ilişkilerin ön planda olduğu modern dünya-sistemi 1500’lü yıllarda Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 2013; 19; Wallerstein, 1974a; 532-533). Wallerstein dünya-imparatorluğu ile dünya-ekonomisi arasındaki nüansa değinerek bahse konu sistemin nasıl olup da böylesi bir başarıya imza attığını ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre yönetimin merkezi olduğu imparatorluklarda ekonomik aktörlerin manevra kabiliyeti politik aktörlere bağlıdır ve bunlar arasındaki herhangi bir uyumsuzlukta politik aktörün eğilimi önem kazanmaktadır. Buna mukabil dünya-ekonomisinde ise tüm sistemi politik olarak tek bir merkezden yönetmek mümkün olmadığı için ekonomik aktörlerin manevra kabiliyeti ve elastikiyetleri daha fazladır (Eralp, 2011; 145). Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse ilkinin merkezi, ikincisinin âdem-i merkezi oluşu iki yapı arasındaki -imparatorluklar ve Dünya-sistemi- farkı ortaya koymaktadır (Wallerstein, 2005a; 47-92).

Modern dünya-sisteminin doğuşu konusunu Wallerstein kısaca şöyle açıklamaktadır (Wallerstein, 2003; 532-533). Ona göre Batı Avrupa’da kapitalizm öncesi üretim ekseriyetle toprağa bağlı olduğu için feodal sistem mevcuttur. Ancak 1300’lerde başlayan iklim değişikliğine ve köylüler arasında yaşanan salgın hastalıklara; senyörlerin, devletlerin, kilisenin ve Moğolların çöküşü eklenince feodalizm de çözülmeye başlamıştır (Wallerstein, 2013; 81). Böylece 1500’lü yıllardan itibaren Batı Avrupa’da sezonluk tüketim odaklı üretim yerine piyasaya yönelik üretim benimsenmeye başlamış ve artı değer sömürüsü aşamalı olarak ortaya çıkmıştır (Griffiths vd., 2011; 384). Wallerstein’a göre Habsburg İmparatorluğu’nun mevcut dünya-ekonomisini dünya imparatorluğuna çeviremeyeşi, 18. yüzyıla kadar güçlenen Avrupalı devletlerin tarımsal üretim yerine sanayi ürünlerine yönelmeleri ve bu sebeple yeni piyasa arayışı temelinde sömürgecilik faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler süreci geciktirmiş (Wallerstein, 2003; 529) ve fakat nihayetinde kapitalizm 20. yüzyıldan itibaren tam anlamıyla küresel bir sistem halini almıştır (Wallerstein, 1974a).

Wallerstein’ın teorisinde bir diğer önemli noktada kapitalizmi karakterize eden kesintisiz sermaye birikimi için sistemde merkezi hegemon güçlere duyulan ihtiyaçtır (Wallerstein, 2000b; 1370-1375). Bu bağlamda Wallerstein 1980’li yıllara kadar 3 hegemon gücün varlığından söz eder: 17. yüzyılda Birleşik Eyaletler (Birleşik Hollanda), 19. yüzyılda Birleşik Krallık ve 20. yüzyılda A.B.D. (Wallerstein, 1984; 41-42). Her bir hegemon güç Wallerstein’a göre takribi 30 yıl süren sistemsel savaşlar neticesinde ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 1980). Buna göre, 1618-1648 Otuz Yıl Savaşları akabinde Hollanda, 1792-1845 Napolyon Savaşları akabinde Birleşik Krallık ve iki dünya savaşını kapsayan süreç akabinde (1914-1945) ise ABD hegemon güç konumuna yükselmiştir (Wallerstein, 1984; 39). Hegemon güçlerin bu pozisyonlarını sürdürme süreleri örneğin bir devletin yaşam süresinden daha dar bir zamansal aralığa refere ettiği için sistemde hâkim olan inançları, eğilimleri ve normları yansıtan kültür meselesi önem kazanmaktadır (Wallerstein, 2013; 19). Zira materyal anlamda hâkimiyetinin sınırlılığının farkında olan hegemon güçler soyut kültürel unsurları kullanarak ve sistemde kendi varlıklarını temsil eden kültürel eğilimleri destekleyerek mevcut konumlarını tahkim etmeye çalışmaktadır. Nihayet bir devletin hegemon güç olabilmesi için sırasıyla üretim, ticaret ve finans alanlarındaki üstünlüğünü tesis etmesi gerekmektedir (Demir, 2014; 141-144).

Ancak Wallerstein’a göre modern kapitalist dünya-sistemi mevcudiyetini sürdürmek adına yalnızca hegemon güçlere bel bağlamamakta bilakis kendisini koruyucu ve sürdürücü mekanizmaları da yaratmaktadır. Sıralamak gerekirse bunlar; sonsuz metalaştırma, kısmi tekeller, işgücü piyasası üzerindeki kontrol ve devletlerarası sistemdeki eksenel iş bölümüdür (Baylis ve Smith, 1999; 134-140). İlk olarak sonsuz metalaştırma (Griffiths, 2011; 384) sonsuz sermaye birikimini ve dolayısıyla sonsuz artı değer sömürüsünü kesintisiz kılan mekanizmadır. Buna göre kapitalist dünyada insanlığın ortak değerleri, doğal kaynaklar ve insanlar arası ilişkiler de dâhil olmak üzere her şey belli bir kullanım değeri ve değişim değeri olan metanın

² Bağımlılık Teorisi için bkz. B. N. Ghosh, *Dependency Theory Revisited*, London: Routledge, 2001.

³ Modernleşme Teorisi için bkz. W. W. Rostow, *Politics and The Stages of Growth*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

konusu olabilir (Wallerstein, 1995; 24). Böylece kapitalist dünyada her şey piyasada satılmak üzere üretilen ve dolayısıyla sermayeye artı değer sömürüsü imkânı tanıyan meta olarak görülmektedir (Wallerstein, 2013; 34). Böylesi bir durum ise sermayenin sürekli olarak kendisine yeni meta yani yeni artı değer sömürüsü alanları bulmasını dolayısıyla da emeğin ve sermayenin sürekli olarak birbirlerini yeniden üretmelerini beraberinde getirmektedir (Avcı ve Ateş, 2019; 557).

İkinci olarak kapitalist sistemde ortaya çıkan kısmi tekeller sistemin kontrolü ve devamı noktasında ayrıcalıklı bir konumdadır (Wallerstein, 2005a; 47-49). Serbest piyasa ve pazar kapitalizminde mutlak tekellerin ortaya çıkması mümkün değildir. Çünkü kapitalist sistem tek bir sermaye tarafından kontrol edilemeyecek kadar grifttir. Hatta günümüzde bilgi teknolojileri örneği düşünülürse sermayenin bazı alanlarda *mutlak tekel* tesis etmek bir yana bazı alanların onun en zayıf yönlerine işaret ettiği de açıktır (Avcı ve Ateş, 2019; 569-570). Bununla birlikte kapitalizmde hiçbir zaman piyasadaki tüm taraflar aynı oranda rasyonel bilgi edinme şansına sahip değildir. Bu durum ise piyasada özellikle büyük sermayenin daha avantajlı olmasını ve dolayısıyla onun *kısmi tekelleşmesini* mümkün kılmaktadır. Çünkü büyük sermayenin küçük sermayeye kıyasla hem piyasayı manipüle etme gücü daha fazladır hem de piyasanın olası riskleri ve fırsatları konusunda küçük sermayeye nazaran daha fazla bilgi akışına sahiptir. Nihayetinde paravan, taşeron ve anonim şirketler vasıtasıyla ortaya çıkan kısmi tekeller ise aslında tek bir büyük sermayenin ya da sermaye grubunun birden fazla sektörde etkin olması anlamına gelmektedir. Böylece büyük sermaye kısmi tekeller ile piyasada görüldüğünden daha fazla bir alanı kontrol edebilmekte ve bu sayede sistemsel sürekliliği, istikrarı sağlamaktadır (Yurtsever, 2012; 240-241).

Üçüncüsü, kapitalizm emeğe bağımlılık açısından da biricik bir sistemdir. Çünkü değer üretme özelliği bulunan yegâne meta olarak emek; artı değer sömürüsünü, dolayısıyla sermayenin bizzatlı varlık koşulunu ve onun kendisini yeniden üretmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte emek bu sayede yani artı değer sömürüsünü mümkün kılması ile kendisini de sürekli olarak yeniden üretmektedir. Dolayısıyla genelde kapitalizm özelde ise sermaye için emeğin kontrol altında tutulması ve sermaye lehine işe koşulması sistemin devamlılığı için oldukça önemlidir. İş gücü piyasasının kontrol altında tutulması olarak özetlenebilecek bu yaşamsal gereklilik için sermaye en temelde bir takım kontrol mekanizmaları geliştirmiştir: Örneğin sermaye yedek sanayi ordusu sayesinde emekçilerin örneğin daha iyi çalışma koşulları ve daha yüksek ücret taleplerini baskılayabilmektedir (Özalp, 2012; 31-32).

Yine sermaye örneğin emeğin maliyetinin daha az olduğu ve emek haklarının törpülediği ülkelere meta üretimini kaydırarak da emeği kontrol altında tutabilmektedir. Bu çerçevede sermayenin en büyük yardımcısı ise siyasi baskı uygulama gücüne haiz yegâne kurum olarak devlettir. Çünkü zora dayalı sermaye birikimi zor unsuru olmadan sağlanamaz. Bu çerçevede devlet hem emek maliyeti ile emek haklarını örneğin asgari ücreti aşağıda tutarak üretim süreçlerini sermaye lehine çevirmekte ve aynı zamanda emekçi yığınları sermayenin ihtiyaç duyduğu iktisadi alanlara koşmaktadır (Özalp, 2012; 31-32). Son olarak sermaye örneğin insanlığın kolektif yararından ziyade kendi çıkarı için araçsallaştırdığı teknolojiyi de bu noktada kullanmaktadır (Marx ve Engels, 2010; 24-25). Teknoloji ile üretim tarzı otomasyona tabi olurken hem faal işçinin işsiz kalarak hem de yedek sanayi ordusunun işsiz kalmaya devam ederek sayısı artmaktadır. Bu çerçevede sermayenin yaptığı ise faal ücretleri daha az ücretle çalışmaya gönüllü işsizler vasıtasıyla aşağı çekerek artı değer sömürüsünü arttırmak ve dolayısıyla kendi birikiminin kesintisizliğini devam ettirmektir (Wallerstein, 2000b; 1364).

Nihayet mevcut devletlerarası sistem ve devletlerarasındaki eksenel iş bölümü kapitalist sistemin devamlılığı noktasında oldukça önemlidir (Wallerstein, 1995; 24). Buna göre ilk olarak mevcut devletlerarası sistemin ulusal bölünmüşlüğü sermayenin artı değer sömürüsünü arttırıcı bir etkiye sahiptir (Wallerstein, 2005a; 49-50). Çünkü sermaye farklı devletlerdeki farklı emek koşullarından yararlanmakta ve emek maliyetinin düşük olduğu devletlere meta üretimini kaydırmaktadır. Bununla birlikte sermaye belli bir alandaki karı emdikten ve bu alandaki -sermaye sayısının artmasıyla- kar oranının düşmesinden sonra bahse konu bu alanı kapitalist gelişmişlik bakımından daha geride olan devletler grubuna devretmektedir. Bu durumda belli bir alandaki meta üretimi sistemsel olarak sona ermediği gibi sermaye de yeni ve kar oranı yüksek alanlara ve bölgelere kaydırılabilmektedir (Marx, 2015; 215-271). Nihayet sistemdeki ulusal bölünme kapitalizmdeki sömürü ilişkilerinin örtülmesi için oldukça işlevseldir. Bu çerçevede yatay eksenle egemen eşit olan devletler uluslararası piyasalarda iktisadi hiyerarşik konumlarının gerektirdiği şekilde bir ilişki kurabilmektedir. Fakat bu durum hukuki alandaki eşitlik prensibinin ardına gizlenmektedir. Dolayısıyla sistem hukuken egemen eşit devletlerin iktisaden tesis ettikleri sömürü ilişkisi temelinde kesintisiz olarak sürdürülmektedir (Callinicos, 2007; 540-545).

Bu çerçevede devletlerarasındaki eksenel iş bölümü aynı zamanda bir devletler kategorisi de yaratmaktadır. Kapitalist küresel sistem (emeğin ve sermayenin birbirlerini yeniden üretmeleri gibi) hem devletlerarasında eksenel bir iş bölümü yaratmaktadır hem de bu eksenel iş bölümü sayesinde kendisini yeniden üretmektedir. Eksenel iş bölümünün yarattığı devletler sistemi ise merkez, çevre ve yarı-çevre devletlerden oluşmaktadır (Aklar, 2009; 132-133). Merkez devletler, güçlü hükümet yapılarıyla sermayesinin ticaretini kolaylaştıran güçlü orduları bulunan, politik istikrara, güçlü sermayeye, beyaz yakalı işçilerin çoğunlukta olduğu bir işgücü piyasasına ve gelişmiş teknolojiye sahip devletlerdir (Griffiths, 2011; 384). Buna mukabil çevre devletler ise merkezi hükümetten yoksun, ekonomisi hammadde ihracatına bağlı, tarımsal üretimin yoğun olduğu, işgücü piyasasının baskıyla kontrol edildiği, mavi yakalı ve taşeron işçilerin çoğunlukta olduğu, genellikle totaliter hükümetlerce yönetilen devletlerdir (Hülagü, 2014; 194). Nihayet dünya-sistemi teorisindeki belki de en önemli devlet grubu yarı-çevredir (Eralp, 2011; 146). Çünkü bu tanıma uyan devletler sistemin işleyişi ve sürekliliği açısından yalnızca iktisadi değil aynı zamanda politik hayati öneme sahip devletlerdir. Buna göre iktisadi olarak yarı-çevre devletler hem çevre hem de merkez özelliği göstermektedir (Wallerstein, 2000b; 1362). Kısmi kalkınmışlıklarına rağmen yarı-çevre devletler kapitalist üretim tarzı için emek sağlayıcısı pozisyonlarını hala devam ettiren merkez ve çevre arasında tampon

varlıklar olarak sistemsel gerilimi ve kutuplaşmayı absorbe ederek sistemin sürekliliği açısından da yaşamsal roller üstlenirler (Wallerstein, 1974b; 387-388). Düşük teknoloji üretime sahip bu ülkeler ayrıca merkez kadar olmasa da çevreden veya içeriden gelebilecek tehditlere karşı koyabilecek güçlü bir orduya da sahip olabilirler (Ongur ve Yavçan, 2014; 276).

Dünya-Sistemi Teorisi'nin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Katkıları

Hiçbir teori olgunlaştığı pratik zeminden bağımsız olarak değerlendirilemez. Başka bir anlatımla teori ve pratik arasında simbiyotik bir ilişki vardır (Qin, 2010; 26). Bu simbiyotik ilişki ise özellikle Uİ disiplininde kendisini daha fazla göstermektedir. Çünkü örneğin siyasi tarihte derin etkiler bırakan dünya savaşları, Soğuk Savaş'ın sonu, küreselleşme, Vietnam Savaşı, 11 Eylül saldırıları gibi gelişmeler Uİ'de de epistemik kırılmalar yaratmıştır. Hatta disiplinin tarihi anlatısı için pedagojik olarak araçsallaştırılan büyük tartışmalar ile bu tarihi kırılmaları arasında yakın bir ilişki de bulunmaktadır (Schmidt, 2002; 13). Dolayısıyla Uİ'de yapısalcı teoriler arasında sayılan Dünya-Sistemi teorisinin de dünya siyasetinin pratiğine tabi az gelişmişlik, bağımlılık, kalkınma, Üçüncü Dünya'nın yükselişi gibi olay ve olgularla ilintili olduğu görülmektedir (el-Ojeili, 2014; 3).

Dolayısıyla teorisinin Uİ'ye katkısını anlamak için onun ortaya çıktığı koşulları doğru okuyup okumadığını da ele almak gerekmektedir. Bu çerçevede Dünya-Sistemi teorisi az gelişmişlik, gelişmişlik ve kalkınma gibi konuların Uluslararası İlişkiler'in gündemine uzun süre alınmamasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Uİ'nin bu körlüğünün ise birtakım sebepleri bulunmaktadır. İlk olarak 1960'lı yıllara kadar bu konular genelde ekonomi disiplininin özelde ise ekonomi politığın konusu olarak görülmüş ve disiplinin gündemine alınmamıştır. İkinci olarak az gelişmişlik meselesine dair tartışmalar genellikle Soğuk Savaş konsepti dâhilinde birbirine düşman iki ideolojik kampın kısıtlarında ele alınmış ve bu konular Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (S.S.C.B.) ya da Marksistlerin ideolojik mücadelede kullandığı araçlar olarak algılandığı için genelde Avrupa özelde de Amerikan-merkezli bu disiplinin gündeminden uzak tutulmuştur. Üçüncü olarak az gelişmişlik meselesi özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında disiplinin gündemini şekillendiren savaş ve güvenlik gibi konularla kıyaslandığında tali bir alan olarak algılanmıştır. Nihayet az gelişmişlik meselesi genellikle iç-politik ve ulusal bir mesele olarak görüldüğü için disiplinin gündemine pek de alınmamıştır (Özlük, 2014; 384).

Az gelişmişlik meselesinin disiplinin gündeminde geç yer alması nasıl uluslararası ilişkiler pratiğinin gerekleriyle ilintiliyse yer alması da aynı şekilde bu pratikle iç içelik arz etmektedir. Dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın uluslararası ilişkilerde görünürliğünün ve etkinliğinin artmasıyla bu konular da disiplinin gündeminde yer almaya başlamıştır (Aklar, 2009; 131). İlk olarak, bu değişimde de-kolonizasyon sürecinin büyük etkisi olmuştur (Sylwester, 2005; 87). Çünkü yeni bağımsız olan devletlerin temel gündemini ekonomik bağımsızlık, az gelişmişlik ve kalkınma gibi iktisadi konular oluşturmuştur (Ahmad, 2017; 124). İkinci olarak, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası örgütlerin yeni bağımsız devletlerin hem dünya sistemine entegrasyonu hem de ekonomik gelişmeleriyle yakından ilgilenmeye başlaması bir taraftan bu konuların tartışılmasına meşruiyet kazandırırken öte yandan da meselesinin disipline dâhil edilmesine imkân sağlamıştır (Strydom, 2007; 36; Cavanagh ve Mander, 2003; 19).

Üçüncü olarak yeni bağımsız devletlerin özellikle Birleşmiş Milletler'de (BM) artan siyasi ağırlıkları küresel politika alanında da ekonomik meselelerinin ele alınmasını hızlandırmıştır (Greene, 1980; 18-19). Ekonomi temelindeki gündemin BM'de oluşması özellikle önemlidir çünkü BM'de o güne kadar uluslararası ilişkilerin pratiği esasen ulvi-suffi, iç/dış politika ayırımına dayana realist paradigmayı yansıtmaktadır. Dolayısıyla ekonomik konuların BM Genel Kurulu'nda ve BM'nin oluşturduğu uzmanlık kuruluşları ile komisyonlarda gündeme alınması bahse konu ayrımları tedricen sonlandırmaya başlamıştır (Tomlinson, 2003; 312). Dördüncü olarak bağımsızlıklarını kazansalar da bahse konu bu devletlerin gizil bir şekilde sömürüye maruz kalmaya devam ettikleri iddiası ve yeni emperyalizm tartışmaları (Harvey, 2003; 58) az gelişmişlik meselesinin daha fazla disiplinin gündemine taşımıştır. Çünkü bu devletler bağımsızlıklarını kâğıt üzerinde kazanmış olsalar da gerçekte yaşadıkları iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel sorunların açıkça ortaya koyduğu gibi sömürgeciliğin varlığını hala bir şekilde devam ettirdiğini göstermiştir (Alemazung, 2010; 64).

Post-kolonyal süreçte sömürgeci devletlerin yerel liderler ve bıraktıkları kurumlar vasıtasıyla sömürü düzenini sürdürmeleri gerçeği ise disiplinin bu konulara daha fazla kayıtsız kalmasına müsaade etmemiştir (Bayeh, 2015; 89-92). Nihayet bu süreçte Bağlantısızlar Hareketi'nin etkisi de büyük olmuştur (Singham ve Hune, 1986; 2). Çünkü bu devletler Soğuk Savaş döneminde herhangi bir kutba dâhil olmaktan ve gündemlerini bu blokların askeri-siyasi-güvenlik önceliklerine göre şekillendirmekten ziyade kendi ülke ajandalarını kendileri belirlemek istemiş bu sayede disiplinin gündeminin de çeşitlenmesine vesile olmuşlardır (Keethaponcalan, 2016; 3-4). Bu bağlamda modernleşme ve bağımlılık gibi olgulardan hareket eden mesela Bağımlılık Teorisi ortaya atılmış bu doğrultuda en tartışmalı çıkışı ise, Wallerstein'in Dünya-Sistemi Teorisi yapmıştır (Shareia, 2015; 78). Bu açıdan değerlendirildiğinde Dünya-Sistemi teorisinin ortaya çıktığı sosyo-politik koşulların doğum lekelerini taşıdığını ve dolayısıyla Uİ'ye katkı bağlamında ilk olarak onun akademik gündeminin çeşitlenmesine vesile olduğunu söylemek mümkündür.

Immanuel Maurice Wallerstein'in⁴ teorisinin temelinde 1950'lerdeki az gelişmişlik sorunsalına eğilen bağımlılık teorilerinin bulunmakta olduğu önceki sayfalarda ifade edilmişti. Bununla birlikte Dünya-sistemi kuramı özellikle Marksizm ve Annales Okulu gibi iki önemli yaklaşımda büyük ölçüde izlerini taşımaktadır. Wallerstein Annales Okulu'nun olayların gerisindeki uzun tarihsel yapıların ön plana çıkarılarak incelenmesini teşvik eden *long duree* yaklaşımını benimsemiştir.⁵ Wallerstein ayrıca Braudel'in merkez-çevre tasnifini ve daha da önemlisi "dünya-ekonomisi" kavramsallaştırmasını teorisinde kullanmıştır (Şöhret, 2013; 327-334). Dünya-Sistemi teorisi 1960'lardaki Asya tipi üretim tarzı ve bağımlılık teorisi tartışmalarının ardından 1970'li yıllarda formüle edildiği için kimi çevrelere göre de kapitalizm veya emperyalizm kavramlarının Neo-Marksist versiyonu olarak görülmektedir (Arrighi, 2000).

Her ne kadar Dünya-Sistemi teorisi Marksizm'den etkilense de bu durum onunla özdeş olduğu anlamına gelmemektedir. Zaten Wallerstein'in da temel hareket noktası klasik Marksizm'de eksik bırakıldığını iddia ettiği bir yöne ilişkindir: Kapitalizmin küresel işleyişi. Bu çerçevede Wallerstein'a göre Marksizm'de bir dünya-sistemi tahayyülü hem vardır hem de yoktur denilebilir (Wallerstein, 2005b; 167-168). Marksizm'de bir dünya-sistemi yaklaşımının var olduğu iddiası, Marx'ın temelde ele aldığı konunun tedricen genişleyerek tüm dünyaya hâkim olan ve nihayetinde burjuvanın kendi suretinde bir dünya yaratmasıyla neticelenen (Marx ve Engels, 2010; 25) bizatihi kapitalizmin kendisi olduğu göz önüne alındığında (Savran, 2012; 94) doğrulanmaktadır. Ancak ifade etmek gerekir ki Marx'ın kapitalizmin yerküre ölçeğinde nasıl işlediğinin analizini yapmadığı iddiası ile klasik Marksizm'de bu konunun ele alınmadığı iddiasını birbirinden ayırmak gerekmektedir (Wallerstein, 2005b; 167-168).

Gerçekten de Wallerstein tarafından vurgulanan böylesi bir eksikliğin Marx sonrası dönemde Marksist yazın dikkate alındığı zaman çok da geçerli olmadığı görülmektedir. Mesela Lenin'in emperyalizm tartışmalarında (Lenin, 2009), Hilferding'in *Finanz Kapital*'inde (Hilferding, 1981), Rosa Luxemburg'un *Sermaye Birikimi*'nde (Luxemburg, 2004), Kautsky'nin çeşitli yazılarında ve Bukharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*'nde (Bukharin, 1972) kapitalizmin uluslararası işleyişi konusu kısmen de olsa ele alınmış hatta bunlardan sonuncusu Wallerstein'ın kapitalizmi bir dünya-sistemi olarak kabul eden görüşüne çok yakın görüşler ileriye sürmüştür. Öyle ki Bukharin'in çekirdek-çeper analizinin ilk versiyonunu ortaya koyduğunu söylemek bile mümkündür (Wallerstein, 2005b; 167-168). Buna göre Bukharin sanayi ülkelerinin bütününtü kentler, tarımsal bölgelerin tamamını ise taşra olarak görmekte ve bu tasnifin uluslararası düzeyde genel bir işbölümü ile kendisini gösterdiğini ileri sürmektedir (Bukharin, 1972; 21).

Tüm bu çabalara rağmen Marksizm'in kapitalizmin yerküre genelindeki işleyişini konu alan bir dünya-sistemi tahayyülü ortaya koyma çabası özellikle Stalin tarafından deklare edilen "tek ülkede sosyalizm" mottosunun⁶ politik olarak uygulanmaya başlanmasıyla birlikte bir süreliğine de olsa durmuştur. Çünkü bu durum kapitalizmin işleyişini ortaya koyduğu için özünde küresel bir yaklaşımı benimseyen Marksizm'i S.S.C.B. sınırlarına hapsedmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen uluslararası siyasetin özellikle Soğuk Savaş konsepti tarafından belirlenen pratiğinin gerekleri, ABD hegemonyasının bu dönemdeki seyri, ulus-ötesi şirketlerin dünya politikasındaki artan rolleri, sosyalist blokun şekillenmeye başlaması, Çin-S.S.C.B ihtilafı ve Üçüncü Dünya olarak nitelendirilen devletlerin uluslararası siyasete aktif katılımlarının artması gibi gelişmeler bir dünya-sistemi olarak kapitalizmin Marksist entelijansiyada yeniden ele alınması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu minvalde kapitalizmi vurgulanan şekliyle analiz eden Paul Baran ve Samir Amin gibi Marksistler Neo-Marksist olarak etiketlenmişlerdir (Wallerstein, 2005b; 168).

Dünya-sistemi teorisinde ilk göze çarpan durum kuramın formüle edilmesi noktasında kelimeler arasında kullanılan tire işaretidir. Bu nokta küçük bir nüans gibi gözükse de aslında teorisinin üzerine bina edildiği epistemik temeli ifşa etmektedir. Dünya-sistemi, dünya-ekonomisi ve dünya-imparatorluğu kavramlarında tire işaretinin bilinçli kullanımındaki temel amaç bunların bütün yerküreyi kapsayan sistemler, ekonomiler ve imparatorluklar olduğunu vurgulamaktır (Wallerstein, 2005a; 36). Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse tirenin kullanılması bu kavramlardaki dünya nosyonunun önüne geldiği tarihsel sistemlerin bir sıfatı olmadığı, aksine onlarla birlikte yeni bir kavramı meydana getirdiğini ortaya koymak maksadıyladır (Wallerstein, 2003; 532). Dolayısıyla teori daha kavramsallaştırmasında bile Uİ'nin en temel ön kabulü olan ulusal bölünmeyi kabul etmekte ancak bu bölünmenin daha iyi anlaşılması noktasında en iyi yolun parçaların, bir bütününtü parçaları olarak nasıl hareket ettiklerini ortaya koymak olduğunu salık vermektedir (Griffiths, 2013; 90). Başka bir anlatımla teori ulusal bölünmeyi kabul etmekle birlikte analiz birimi olarak ulus devleti değil dünya-sistemini ön plana çıkarmaktadır (Umruk, 2013; 14).

Bu ayırt edici kavramsallaştırma noktasında Wallerstein'ın etkilendiği isim ise Fernand Braudel'dir. Braudel aynı amaçla *economie-monde* (dünya-ekonomisi) terimini kullanmıştır. Bu arada Braudel bu kavramı *Weltwirtschaft* (dünya ekonomisi)

⁴ 1930 yılında doğan Wallerstein 1951 yılında Columbia Üniversitesi'nden mezun olmuş ve lisansüstü çalışmalarını aynı üniversite bünyesinde icra ederek doktora eğitimini 1959 yılında tamamlamıştır. 1971 yılında Kanada Montreal'deki McGill Üniversitesi'ne sosyoloji profesörü olarak atanıncaya kadar Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri veren Wallerstein, 1976 yılında Binghamton Üniversitesi'nde Fernand Braudel Merkezi'nin yöneticiliğine ve sosyoloji bölümü profesörlüğüne getirilmiştir. Bu meyanda Wallerstein kariyerine Afrika politikası öğrencisi olarak ve özellikle Gana ve Fildişi Sahilleri üzerine uzmanlaşarak başlamıştır. Wallerstein'ın akademik kariyeri ve temel çalışmalarının listesi için bkz. Martin Griffiths, vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Çev. CESRAN, Ankara: Nobel Yayınları, 2011, s.s. 383-391.

⁵ Annales tarih yazımı ekolüne dair öz bir bilgi için bkz. Lynn Hunt, "French History in the Last Twenty Years: The Rise and Fall of the Annales Paradigm", *Journal of Contemporary History*, Vol. 21, No. 2, 1986, s.s. 209-224.

⁶ Tek ülkede sosyalizm mottosu hakkında öz bir bilgi için bkz. Lydia Ramirez, "World Revolution vs. Socialism in One Country The Stalinist State and the Survival of Capitalism", *Athene Noctua: Undergraduate Philosophy Journal*, Issue No. 2, 2014, s.s. 1-4.

sözcüğünün Fritz Rörig tarafından 1933'teki özel kullanımından ilham alarak kullandığını ifade etmektedir. Nihayetinde Braudel bildiğimiz dünyaya değil fakat belirli bir dünyaya, dünyanın ekonomisine değil fakat başlı başına bir dünya oluşturan bir ekonomiye atıfta bulunduğunu göstermek için *économie-monde* terimini kullanmıştır. Böylece Braudel bu dünyanın içinde yer alan bizzat oluşturulmuş ve hipotetik olarak bağımsız siyasal birimler arasındaki ekonomik ilişkilere değil, tek bir ekonomik sistem oluşturan ve bütünlüğü içinde ele alınan bu dünyada meydana gelen ekonomik süreçlere atıfta bulunmaktadır (Wallerstein, 2008; 190). Bu noktadan hareketle Wallerstein da dünya-sistemi kavramını teorisinde ayrıcalıklı bir yere konumlandığı kapitalizmin coğrafi kapsayıcılığını değil onun ulus-devlet gibi herhangi bir birimden daha farklı işlediğini ortaya koymak adına kullanmıştır (Arrighi, 2004; 29-30). Dolayısıyla henüz kavramsallaştırma noktasında bile Dünya-Sistemi teorisi geleneksel Uİ teorilerinin fetişleştirdiği ulus-devlet merkezli analizlerden ayrılmaktadır.

Her kavramsallaştırma ilk defa ortaya atıldığında bir takım polemiklere konu olmaktadır. Dünya-Sistemi kavramsallaştırması için de geçerli olan bu durum irdelenirse yani kavrama dair yaşanan polemikler ortaya konulursa kavramın işaret ettiği teorisinin Uİ nezdindeki genel muhasebesini yapmak da kolaylaşacaktır. Bu noktada Dünya-Sistemi kavramsallaştırmasına ilişkin yaşanan polemige dair üç temel öge bulunmaktadır. Bunlardan ilki kavramın ve kavramın işaret ettiği teorisinin çözümleme birimine ilişkindir. Buna göre teorisinin ele aldığı küresel ilişkileri çözümleme birimi geleneksel Uİ teorilerinin aksine ulus devlet değil dünya-sistemidir (Wallerstein, 2008; 191). Dünya-Sistemi kavramsallaştırmasına dair polemigin ikinci ögesi ise teoride aşamalı olarak gelişmekte olan birimlerin ulus devletler olmayıp tek başına bir dünya-sistemi şeklindeki dünya-sisteminin kendisi olduğunun farz edilmesidir. İkinci öge ile ilintili olarak polemige ilişkin üçüncü konu ise çözümlemenin tarzına ya da geleneksel epistemolojik sorulara ilişkin tavır alışla ilgilidir. Bu noktada dünya-sisteminin epistemolojisi dünya-sistemlerinin tarihsel sistemler olduğu görüşünü benimsemiştir. Böylesi bir durum ise dünya-sistemi çözümlemesini iki temel epistemolojik sonuca götürmüştür. Bunlardan ilki, dünya-sistemi tiplerini yönlendiren kuralların oluşturduğu hususi dizilerin çözülmesi lehine, hem nomotetik hem de idiografik metodolojileri reddeden bir duruştur. İkincisi ise, çeşitli bilim dallarında, eninde sonunda çatallanacak olan ve doğrusal olmayan süreçler modeli lehine Newton vari tek-doğrusal dinamikleri reddeden kuramsallaştırma biçimlerine duyulan sempatidir (Wallerstein, 2008; 191). Bakıldığında bahse konu bu iki epistemolojik taahhüt pozitivist bilim felsefesinin teori nezdinde dışlandığı anlamını taşımaktadır. Böylesi bir dışlama ise Uİ'deki pozitivist hegemonya düşünüldüğünde Dünya-Sistemi teorisinin Uİ disiplinine yönetsel katkısı olarak değerlendirilebilir.

Bu katkının önemini değerlendirmek için ise pozitivist bilim felsefesinin hangi sosyo-politik koşullarda ortaya çıktığını hatırlamak yeterlidir. Zira pozitivism -Wallerstein'ın da teorisinde benimsediği- diyalektik materyalist felsefenin yığınlar nezdindeki etkinliğini kırmak için 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'daki sınıf savaşımı koşulları altında ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede feodalizmi tasfiye ederek iktidara gelen burjuvazi egemenliğini sağlamlaştırmak adına feodal aristokratik kalıntılarla ittifak kurmuş; eskiden onun arkasında yer alan yığınlar ve onların eylemlerini motive eden diyalektik materyalist felsefeye karşı dünyayı evrensel ve değişmez kurallarla betimleyerek statükoyu öğütleyen pozitivist araçsallaştırmıştır (2013; 60). Hâlihazırda pozitivismin önde gelen temsilcisi Auguste Comte'un eserinin adı *Pozitif Felsefe*'dir ve onun negatif felsefe ile kastettiği diyalektik materyalizmdir (Hartung, 2013; 201-202). Genelde sosyal bilimlerin özde ise Uİ'nin pozitivist bilim felsefesini içselleştirmesi ise uluslararası ilişkilerin pratiğindeki değişim taleplerinin ve potansiyelinin dışlanması sebebiyet vermiş, ele alınan her fenomen statik ve ahistorik olarak irdelenmiştir. Dolayısıyla Dünya-Sistemi teorisinin pozitivismi dışlayarak küresel kapitalist ilişkileri ele alması Uİ'deki pozitivist hegemonyaya bir meydan okumadır.

Çünkü Wallerstein teorisinde bugünün dünyasını kapitalizm ve dünya-sistemi olarak kavramsallaştırmış ve onun ön koşullarını-tahakküm araçlarını 16. yüzyıl Avrupa'sından itibaren aramaya başlamış yani kapitalizmi tarihsel bir fenomen olarak incelemiştir. Bununla birlikte Wallerstein günümüzde dünya-sisteminin tahakkümünü sürdürmesini sağlayan araçları da hem bugünün çözümlemesi olarak ele almış hem de bu araçların tarihselliğini örneğin devletler bazında hegemonik değişimler ekseninde incelemiştir. Wallerstein aynı zamanda sistemin tahakküm araçlarıyla beraber onun tasfiyesini mümkün kılabilecek güçleri de tarihsel bir analizle ele almaktadır ve onun eski sol, yeni sol, çok-kültürlülük muhalefeti şeklindeki silsilesi bunun en temel örneğidir. Son olarak Wallerstein'da geleceğin tasviri noktasında olasılıkları bünyesinde barındıran bir yaklaşımla kapitalizm sonrasına dair kesin ve keskin öngörülerde bulunmaktan kaçınmaktadır. Sıralanan tüm bu unsurlar Uİ ortodoksisinin dışında sayılabilecek tutumlardır ve dolayısıyla her biri disipline katkı mahiyetindedir.

Bununla birlikte Wallerstein'ın kuramının iki temel epistemolojik taahhüt üzerine bina edildiğini iddia etmek mümkündür. Bu çerçevede ve ilk epistemolojik taahhüte göre o, temelde devlet içindeki ekonomik gelişme süreçlerinin daha geniş uzamsal ve tarihsel bağlama yerleştirilmesi fikrini benimsemektedir. Şüphesiz bu yaklaşım Wallerstein'ı etkileyen Annales Okulu'nun *long duree* temelli tarih yazımının bir sonucudur. İkinci epistemolojik taahhüte gelince; Wallerstein aynı zamanda az gelişmişliğin merkez devletler tarafından teşvik edildiğine ve bu devletlerdeki refahın çevre devletlerden artı değer elde etme yeteneğine bağlı geliştiğine dair sol eğilime de karşı çıkmaktadır. Çünkü bu iddia, çevre devletlerin bir şekilde kapitalist dünya ekonomisinden çekilmelerini/çekilebilmelerini de ileri sürmektedir. Oysa Wallerstein'a göre tekil bir dünya sisteminde çevre devletlerin merkezin dayattığından daha farklı bir şekilde gelişemeyecekleri açıktır ve sistemin mantıksal sonu için çevre ülkelerinin sistem içinde kalmaları gerekmektedir (Griffiths, 2011; 387-388). Bu haliyle Dünya-sistemi teorisi büyük savaşların belirlediği, görelî büyüme ve durgunluk getiren uzun kondratieff dalgalanma bağlı hegemonya değişimlerini işin içine katarak modeli karmaşıklıklaştırmakta fakat bu seri hegemonyacılık döngülerinin çeperler tükendiğinde ve yerküredeki bütün bölgelerin kapitalist piyasaya tam anlamıyla dâhil olduğunda mantıken sona ermesi

gerektiğini ileri sürmektedir (Wallerstein, 2014; 55). Öz bir şekilde ifade etmek gerekirse çevre devletler kapitalist sistemden izole olduğunda değil aksine sistem içinde kalıp geliştiğinde yani böylece kapitalist sistem yeryüzünde genişleyecek yer bulamayacağına sistem sona erecektir. Dolayısıyla Dünya-Sistemi teorisi geleneksel Uİ teorilerinin aksine mevcut dünyanın değişme potansiyelini ele almıştır.

Wallerstein'ın kendisini tarihsel sosyal bilimci olarak niteleyip teorisinde sosyal bilimlerin diğer alanlarından yararlanması (Aktoprak, 2004; 26-31) da aslında onun Uİ'ye katkısı bağlamında değerlendirilebilir. Zira geleneksel Uİ teorilerinin aksine Wallerstein sosyal bilimleri holistik olarak ele almaktadır. Günümüzde Uİ'ye dair ele alınan herhangi bir fenomeni tarih, sosyoloji, iktisat, psikoloji gibi bilim dallarını dışarıda bırakarak incelemek mümkün değildir. Çünkü sosyal bilimlerdeki uzmanlaşma ve disiplinel bölünme aslında kapitalizmin ve onun etkisi altındaki pozitivist sosyal bilimlerin hegemonyasını sürdürmesine iki açıdan katkı sağlamaktadır. İlk olarak böylesi bir bölünme kitlelerin mevcut kapitalist sistemi tüm yönleriyle kavramalarını ve dolayısıyla ona yönelik değişim taleplerinde bulunmalarını engellemektedir. Başka bir anlatımla disiplinel bölünme bir kez gerçekleştiikten sonra ve örneğin siyaset ve hukuk ayrı bilim dalları olarak ayrıldıktan sonra her iki disiplinin de mensupları diğerini dışlayıcı bir tavır takınacaklarından böylesi bir durum kapitalizmin siyasi gerekliliklerle bezenmiş hukuk yapısının anlaşılmasını engelleyecektir. İkinci olarak ise mevcut kapitalist sistem büyük bir mekanizmanın parçaları gibi bireylere belirli görevler isnat etmektedir ve disiplinel çerçevede verilen ve dolayısıyla tüm mevcudu kavramayı engelleyen uzmanlaştırıcı eğitim bu noktada araçsallaştırılmaktadır (Avcı ve Söker, 2017; 10). Dolayısıyla Wallerstein'ın holistik sosyal bilimler anlayışı Uİ çalışmaları için daha bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

Benzer şekilde Wallerstein makro sosyoloji, tarihsel sosyoloji ve toplumsal değişim konularında sosyal bilimler alanında çok önemli etkiler bırakmış (Avcıoğlu, 2014; 109) ve bu kapsamda Uİ'deki tarihsel sosyoloji çalışmalarının önünü açmıştır. Çünkü Wallerstein uluslararası ilişkilere dair fenomenlerin açıklanmasında büyük yapılaraya vurgu yaparak ve bunu da mikro ölçekli olaylarla destekleyerek Uİ'deki makro sosyolojik yönetime olan ilgiyi arttırmıştır. Wallerstein'ın Dünya-Sistemi teorisine Uİ'deki Avrupa merkeziliğe meydan okuması da onun bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Ancak bu noktada bir şerh düşmek gerekiyor. Çünkü her ne kadar Wallerstein Dünya-Sistemi kavramsallaştırmasıyla Uİ'nin dikkatini Avrupa'dan diğer bölgelere kaydırmaya çalışsa da Avrupa merkeziliğe Avrupa merkezci bir şekilde karşı çıkmıştır. Son olarak Wallerstein'ın Dünya-Sistemi teorisi hem Uİ'den hem de Marksizm'den kaynaklı sebeplerle uzun yıllar ayrı kalan Uİ ile Marksizmi yakınlaştırarak Uİ nezdinde alternatif bir araştırma paradigması sunmuştur.

Sonuç Yerine: Uluslararası İlişkilerde Marksizm

1970'lerle birlikte Marx'ın düşünceleri disiplinde daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Marksizm'in, iktisadi olanla politik olanı, ulusal olan uluslararası olanı birbirine bağlayan bütüncül yaklaşımının, tarihsel olarak evrilen yapı ve pratikler hakkında –ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerin sosyal üretimi hakkında- söyleyecek çok şeyinin olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde halen mitlerle (Westphalia vb.) ayakta durduğu iddia edilen, devletçi bir ontolojiye ve değişimi dışlayan statükocu bir yapıya sahip olmakla itham edilen disiplin, Marx'ın kapsamlı görüşlerinden faydalanmaya başlamıştır. Marx ve Marksizm, yalnızca “bağımlılık teorileri”, “emperyalizm teorileri” ya da “dünya sistemleri teorisi” gibi az gelişmişlik sorunuyla ilgilenen teoriler bağlamında etkili olmakla kalmamış, disiplinde son yıllarda ağırlığını artıran eleştirel ve postmodern teorilere de ilham kaynağı olmuştur. Linklater'ın da belirttiği gibi Uluslararası İlişkiler'de eleştirel teorilerin yükselişi, Marksizm'in artan öneminin tecellisidir. Postyapısalcılık, postkolonyalizm, feminizm ve yeşil teori gibi son dönem yaklaşımların Marx'tan ve Marksizm'den az ya da çok beslendikleri bugün artık genel kabul gören bir gerçektir (Avcı ve Söker, 2017; 28).

Bununla birlikte Marksizm'in Uİ'ye farklı dönemlerde ve farklı teoriler aracılığıyla katkı sağlamıştır. Bunlardan ilki Lenin, Luxemburg, Hilferding ve Kautsky gibi Marx'ın öğretileri tarafından geliştirilen emperyalizm teorileridir. Bu kapsamda bahse konu isimler rekabetçi kapitalizmden tekeli kapitalizme geçiş, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, kapitalist rekabetin büründüğü biçimler gibi konuları ele almışlardır. Marksizm'in Uİ'ye ikinci aşama katkısı ise Bağımlılık teorileri vasıtasıyla olmuştur. 1970'li yıllarda paradigmalar arası tartışmanın tarafını oluşturan bu teorilerde ise kuzey-güney ilişkileri, sömürü, artık transferi, ekonomik eşitsizlik, az gelişmişlik ve bağımlılık gibi konular ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmanın da konusunu oluşturan Dünya-Sistemi teorisi ise Uİ'deki tarihsel sosyoloji çalışmalarının yoğunlaşmasına katkı sağlamıştır. Marksizm'in Uİ'ye bir diğer katkısı ise Frankfurt Okulu kaynaklı Marksizm'in normatif Uİ teorileri geliştirmek noktasında oynadığı rolde göze çarpmaktadır. Son olarak Robert Cox'un Gramsci'den hareketle geliştirdiği Eleştirel Teori ise güce dayalı hakimiyet biçimlerine ek olarak rızaya dayalı hakimiyet biçimlerinin uluslararası ilişkilerdeki işlevini açıklamaya girişmiştir (Yalvaç, 2021).

Dolayısıyla Marx'ın araştırma yönteminin ve felsefesinin (tarihsel materyalizm ve diyalektik) Uİ kapsamında yaptığı/yapabileceği katkılar göz önüne alındığında Marksizm'in Uİ'den dışlanmaya çalışılması ve hatta marjinalize edilmesi Uİ için bir kayıp olacaktır. Zira Dünya-Sistemi teorisi özelinde görüldüğü üzere Marksizm Uİ nezdindeki bir takım mitleri sorgulamaya açacak araçlara sahiptir. Bunlardan en önemlileri ise şüphesiz fenomenlerin tarihselliğine yapılan vurgu, değişim olasılıklarını bünyesinde barındıran anti-statükocu yaklaşım ve bütünselliktir. Hal böyleyken Marx'ın Uİ'deki

durumu Derrida'nın haykırışını akıllara getirmektedir: "Marksizm'in pratikte ve teoride kaybolmaya yüz tuttuğu günümüzde daha fazla mazeret üretemeyiz... Marx'ı okumamak ve tartışmamak hatasına düşemeyiz. Marx'sız olmaz. Marx'sız bir gelecek olmaz. Marx'ın hatırası ve mirası olmadan hiç olmaz (Derrida, 1994; 14)"

KAYNAKLAR

- Ahmad, İftikhar. (2017). "The Third World Perspective On The Cold War: Making Curriculum and Pedagogy Relevant in History Classrooms", **Journal Of International Social Studies**, Vol. 7, No: 2, 121-135.
- Aklar, Yasemin Kilit. (2009) "Globalist Teoriler: Emperyalizm ve Bağımlılık", Hasret Çomak (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış**. Kocaeli, Umuttepe Kitabevi.
- Aktoprak, Elçin. (2004). "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 4, 23-58.
- Alemazung, Joy Asongazoh. (2010). "Post-Colonial Colonialism: An Analysis Of International Factors and Actors Marring African Socio-Economic and Political Development", **The Journal Of Pan African Studies**, Vol. 3, No: 10, 62-84.
- Alvesson, Mats & Kaj Sköldbeg. (2009). **Reflexive Methodology New Vistas For Qualitative Research**. London, Sage Publications.
- Arrighi, Giovanni & Immanuel Wallerstein & Terence K. Hopkins. (2004). **Sistem Karşıtı Hareketler**. Çev. C. Kanat, İstanbul, Metis Yayınları.
- Arrighi, Giovanni. (2000). **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**. Çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Kitabevi.
- Avcıoğlu, Gürcan Şevket. (2014). "Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No. 31, 97-110.
- Avcı, Yasin & Çağlar Söker. (2017). "Tanımsızlıktan Anlaşılmazlık Sorununa: Uluslararası İlişkilerde Karl Marks", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 1-34.
- Avcı, Yasin & Davut Ateş. (2019). "Marksist Sınıf Tasnifi ve Günümüz Kapitalizmde Sermayenin Değişmeyen Nitelikleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 555-583.
- Bayeh, Endalcachew. (2015). "The Political And Economic Legacy of Colonialism in The Post-Independence African States", **International Journal in Commerce, It & Social Sciences**, Vol. 2, Issue: 2, 89-93.
- Baylis, John & Steve Smith. (1999). **The Globalization of World Politics an Introduction to International Relations**. Oxford, Oxford University Press.
- Brosius, Bernhard. (2015). **Tarihin Yapıları: Tarihsel Materyalizme Giriş**. Çev. Nejay Ağırnaslı, İstanbul, Yordam Kitap.
- Bukharin, Nikolai I. (1972). **Imperialism and World Economy**. London, Martin Lawrence Limited.
- Burchill, Scott & Andrew Linklater & Richard Devetak. (2005). **Theories of International Relations**. New York, Palgrave Macmillan.
- Callinicos, Alex. (2007). "Does Capitalism Need The State System?", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 20, No: 4, 533-549.
- Cavanagh, John & Jerry Mander. (2003). "A Critique of Corporate Globalization Part III: World Bank, IMF Turned Poor Third World Nations into Loan Addicts", **The Ccpa Monitor**, July/August, 19-22.
- Coletto, Renato. (2011). "Science and Non-Science: The Search For A Demarcation Criterion in the 20th Century", **Tydskrif Vir Christelike Wetenskap**, 63-79.
- Comte, Auguste. (2009). **A General View of Positivism**. Cambridge, Cambridge University Press.
- Demir, Emre. (2014). "Dünya Sistemleri Analizi", Mehmet Şahin, Osman Şen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar**. Ankara, Kripto Yayınları.
- Derrida, Jacques. (1994). **Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International**. Çev. Peggy Kamuf, Routledge, New York.
- El-Ojeili, Chamsy. (2014). "Reflections On Wallerstein: The Modern World-System, Four Decades On", **Critical Sociology**, Vol. 41, Issue: 4-5, 679-700.

- Eralp, Atila. (2011). “Sistem”, Atila Eralp (Der.), **Devlet ve Ötesi**. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ghosh, B. N. (2001). **Dependency Theory Revisited**. London, Routledge.
- Giddens, Anthony. (1974). **Positivism and Sociology**. London, Heinemann.
- Greene, Bernard W. (1980). “Toward A Definition Of The Term Third World”, **Boston College Third World Law Journal**, Vol. 1, No. 1, 13-36.
- Griffiths, Martin, M. & Scott Solomon & Steven C. Roach. (2011). **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**. Çev. Cesran, Ankara, Nobel Yayınları.
- Griffiths, Martin, M. & Scott Solomon & Steven C. Roach. (2013). **Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**. Çev. Cesran, Ankara, Nobel Yayınları.
- Harvey, David. (2003). **New Imperialism**. Oxford, Oxford University Press.
- Hartung, Frank E. (2013). “Pozitivizmin Sosyolojisi”, **Bilim Ve Düşünce Kitap Dizisi 3: Pozitivizm**, Çev. Taylan Şahbaz, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
- Hilferding, Rudolf. (1981). **Finance Capital: A Study of The Latest Phase of Capitalist Development**. Çev. Morris Watnick & Sam Gordon, London, Routledge.
- Hollis, Martin & Steve Smith. (1991). **Explaining and Understanding International Relations**, Oxford, Clarendon Press.
- Hunt, Lynn. (1986). “French History in The Last Twenty Years: The Rise and Fall of The Annales Paradigm”, **Journal Of Contemporary History**, Vol. 21, No. 2, 209-224.
- Hülagü, Funda. (2014). “Marksizm ve Eleştirel Teoriler”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Jackson, Patrick T. (2011). **The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications For The Study Of World Politics**. London/New York, Routledge.
- Keethaponcalan, S. I. (2016). “Reshaping The Non-Aligned Movement: Challenges and Vision”, **Bandung Journal of Global South**, Vol. 3, No: 4, 1-14.
- Kuhn, Thomas S. (1962). **The Structure Of Scientific Revolutions**. Chicago, University of Chicago Press.
- Lenin Vladimir İ. (2009). **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**. Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Agora Kitaplığı.
- Lenin, Vladimir I. (2013). **Karl Marx ve Marksizm Üzerine**. Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul, Yordam Kitap.
- Lieber, Keir A. (2009). **War, Peace, and International Political Realism: Perspectives from The Review of Politics**. Notre Dame, Notre Dame Press.
- Luxemburg, Rosa. (2004). **Sermaye Birikimi**. Çev. Tayfun Ertan, İstanbul, Belge Yayınları.
- Marx, Karl. (2011). **Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı**. Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları.
- Marx, Karl & Friedrich Engels. (2010). **Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar**. Çev. Nail Satlıgan, İstanbul, Yordam Kitap.
- Marx, Karl. (2014). **Kapital I. Cilt**, Çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, İstanbul, Yordam Kitap.
- Marx, Karl & Friedrich Engels. (1998). **The German Ideology**. New York, Prometheus Books.
- Marx, Karl. (2015). **Kapital III**. Çev. Mehmet Selik, Erkin Özalp, İstanbul, Yordam Kitap.
- Narski, I. S. (2013). “Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, **Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3: Pozitivizm**. Çev. Olcay Geridönmez, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
- Ongur, Hakan Övünç & Başak Yavçan. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar”, Ramazan Gözen (der.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özalp, Erkin. (2012). **Teorisyeniniz Devrimciydi 21. Yüzyılda Marksizm ve Sosyalizm**. İstanbul, Yordam Kitap.
- Özlük, Erdem. (2014). “Azgelişmişlik ve Kalkınma”, Şaban Kardaş & Ali Balcı (ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**. İstanbul, Küre Yayınları.
- Pickard, Alison J. (2013). **Research Methods İn Information**. London, Facet Publishing.

- Porta, Donatella D. & Michael Keating. (2008). “How Many Approaches in The Social Sciences? An Epistemological Introduction”, Donatella D. Porta, Michael Keating (Ed.), **Approaches And Methodologies in The Social Sciences A Pluralist Perspective**. New York, Cambridge University Press.
- Prigogine, Ilya & Isabelle Stengers. (1984). **Order Out Of Chaos**. New York, Bantam Books.
- Przeworski Adam & Fernando Limongi. (1997). “Modernisation: Theories and Facts”, **World Politics**, Vol 49, No 2, 155-183.
- Ramirez, Lydia. (2014). “World Revolution vs. Socialism in One Country The Stalinist State And The Survival Of Capitalism”, **Athene Noctua: Undergraduate Philosophy Journal**, Issue No. 2, 1-4.
- Qin, Yaqing. (2010). “Why is There No Chinese International Relations Theory?”, Amitav Acharya & Barry Buzan (Ed.), **Non-Western International Relations Theory Perspectives On And Beyond Asia**. London/New York, Routledge.
- Rivas, Jorge. (2010). “Realism, For Real This Time Scientific Realism is Not A Compromise Between Positivism And Interpretivism”, Jonathan Joseph & Colin Wight (Ed.), **Scientific Realism and International Relations**. London, Palgrave Macmillan.
- Rostow, W. W. (2009). **Politics and The Stages of Growth**. Cambridge, Cambridge University Press.
- Savran, Sungur. (2012). “Bir Üretim Tarzı Olarak Kapitalizm”, Nail Satlıgan (ed.), **Kapital’in İzinde**. İstanbul, Yordam Kitap.
- Schmidt, Brian C. (2002). “On The History and Historiography of International Relations”, Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons (Eds), **Handbook of International Relations**. Londra, Sage Publications.
- Schuett, Robert. (2010). **Political Realism, Freud, and Human Nature in International Relations: The Resurrection of the Realist Man**. London, Palgrave Macmillan.
- Shareia, Bubaker F. (2015). “Theories of Development”, **International Journal of Language and Linguistics**, Vol. 2, No. 1, 78-90.
- Singham, A. W. & Shirley Hune. (1986). **Non-Alignment In An Age Of Alignments**. Harare, The College Press.
- Strydom, Hennie. (2007). “The Non-Aligned Movement And The Reform Of International Relations”, A. Von Bogdandy, R. Wolfrum (Eds.), **Max Planck Yearbook Of United Nations Law**, Vol. 11, 1-46.
- Sylwester, Kevin. (2005). “Decolonization and Economic Growth: The Case of Africa”, **Journal Of Economic Development**, Vol. 30, No. 2, 87-102.
- Şöhret, Mesut. (2013). “Dünya Sistemi Teorisi”, Hasret Çomak, Caner Sancaktar (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**. İstanbul, Beta Yayınları.
- Tomlinson B. R. (2003). “What Was The Third World?”, **Journal Of Contemporary History**, Vol. 38, No: 2, 307-321.
- Tonak, E. Ahmet. (2012). “Kapital’de Anlatılan”, Nail Satlıgan (ed.), **Kapital’in İzinde**. İstanbul, Yordam Kitap.
- Umruk, Okan. (2013). **İki Dünya-Sistemi Modern Dünya-Sisteminin Sınırları**. Ankara, İmge Kitabevi.
- Valenzuela, J. Samuel & Arturo Valenzuela. (1978). “Modernisation and Dependency: Alternative Perspectives in The Study of Latin American Underdevelopment”, **Comparative Politics**, Vol. 10, No. 4, 535-557.
- Viotti, Paul R. & Mark V. Viotti. (2012). **International Relations Theory**. London, Pierson Education Inc.
- Wallerstein, Immanuel. (2000a). **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**. Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel. (2005b). “Dünya-Sistemi”, Tom Bottomore (Ed.), **Marksist Düşünce Sözlüğü**. Çev. Zülfü Dicleli, Tansel Güney, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel. (2005a). **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**. Çev. Enver Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayıncılık.
- Wallerstein, Immanuel. (2003). “Dünya Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri”, Andre Gunder Frank, Barry K. Gills (Der.), **Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık Mı, Beş Binyıllık Mı?**. Çev. Esin Soğancılar, Ankara, İmge Kitabevi.
- Wallerstein, Immanuel. (2008). “Dünya-Sistemi”, William Outhwaite (Ed.), **Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü**. Çev. Alev Erkilet Başer, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel. (2014). **Kapitalizmin Geleceği Var Mı?**. Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- Wallerstein, Immanuel. (2013). **Sosyal Bilimleri Düşünmek**. Çev. Özgür Çiçek, Taylan Doğan, İstanbul, Bgst Yayınları.

- Wallerstein, Immanuel. (2000b). “The Inter-State Structure of The Modern World-System”, Andrew Linklater (Ed.), **International Relations Critical Concepts in Political Science** Vol. IV. London/New York, Routledge.
- Wallerstein, Immanuel. (1974a). **The Modern World-System: Capitalist Agriculture And The Origins of The European World-Economy In The Sixteenth Century**. New York, Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. (1980). **The Modern World-System: Mercantilism And The Consolidation Of The European World-Economy 1600-1750**. New York, Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. (1995). “The Modern World-System and Evolution”, **Journal of World-System Research**, Vol. 1, No. 19, 628-638.
- Wallerstein, Immanuel. (1984). **The Politics Of The World-Economy: The States, The Movements And The Civilizations**. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel. (1974b). “The Rise And Future Demise of The World Capitalist System: Concepts For Comparative Analysis”, **Comparative Studies In Society And History**, 16, 387-415.
- Walt, Stephen M. (2005). “The Relationship Between Theory and Policy in International Relations”, **Annual Review Of Political Science**, 8, 23-48.
- Yalvaç, Faruk. (2021). **Marksizm ve Uluslararası İlişkiler**. Küresel Çalışmalar, (Online), Available at: <https://kureselcalismalar.com/marksizm-ve-uluslararasi-iliskiler/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Yurtsever, Haluk. (2012). **Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya**. İstanbul, Yordam Kitap.